ISSN 2278-8808
An International Peer Reviewed
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL
FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

मानसिक आरोग्यासाठी शिक्षण
मेंदूचा पक्षाघात होण्यामागील कारणांचा शोध एक अभ्यास

बिचुकले भाग्यश्री श्रीकांत
सौ. निर्मलाताई थोपटे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय भोर.

सारांश

योग्य शिक्षण मिळणे हा प्रत्यक मुलाचा हक्क आहे. अपंगाला मिळालेले योग्य प्रकारचे शिक्षण त्याला अपंगत्वावर मात करायला शिकवते.

स्पास्टीक किंवा सी.पी. ज्याला मराठीत मेंदूचा पक्षाघात असे म्हणतात. ही एक प्रकारची अवस्था आहे. मेंदुतील पेशींना कुठल्याही कारणामुळे इजा पोहचल्यामुळे शारिरीक हालचाली. चलनवलन आणि शारिरीक ठेवण किंवा ढव हयात निर्माण झालेल्या कायस्वरूपी. काही प्रमाणात येऊ शकणारा दोष म्हणजे सेरेब्रल पाल्सी किंवा मेंदूचा पक्षाघात.

1.1 पार्श्वभूमी ः

"सन 2001 च्या जनगणनेनुसार भारत सरकारने एकून लोकसंख्येपैकी 4 ते 5 टक्के लोकसंख्या अपंग असल्याचा अंदाज व्यक्त केल आहे. तथापि जागतिक आरोग्य संघटनेच्या अंदाजानुसार अपंगांची लोकसंख्या एकून लेकसंख्येच्या 10% आहे मेंदूचा पक्षाघात (सी. पी.) याला सर्वसाधारणपणे स्पॅस्टीक असे संबोधले जाते त्याला मराठीत मेंदूचा पक्षाघात म्हणतात विकसशील देशात जन्माला येणाऱ्या प्रत्येक 100 मुलांमध्ये 10 मुले अपंग असतात आणि त्यातील एक मुल सेरेब्रल पाल्सीने पिडीत असते."1

समाजात सशक्त लोक आपल्या कार्यक्षमतेचा वापर करून आर्थिक आणि सामाजिक विकासाला मदत करत असतात. परंतु काही वेळा अपंग व्यक्तीकडे दुर्लक्ष केले जाते. त्यांच्याकडे ही चांगली कार्यक्षमता असते. त्यांचा उपयोग सर्व समाजाने करून घेतला तर दुहेरी फायदा होईल. समाजाच्या विकासात उत्तम कार्यक्षमतेची भर पडेल. अपंग व्यक्तींना स्वतःच्या कर्तृत्वाची जाणीव होईल ते कार्यरत राहतील व वाईट प्रवृत्तींकडे न वळता चांगले वर्तन करतील. त्यांच्यात न्युनगंड निर्माण होणार नाही. त्यांच्या कार्यक्षमतेमुळे त्यांचे आर्थिक व मानसिक मनोधैर्य उंचावेल अशा तऱ्हेने समाजातील दुर्लक्षित शक्तीचा राज्याच्या व पर्यायाने देशाच्या विकासासाठी योग्य सहभाग मिळेल आणि त्यांचे पुनर्वसन चांगले होईल.

" मेंदूच्या काही भागातील पेशींची हानी झाल्यामुळे हालचाली आणि शरीराच्या ठेवणीत निर्माण होणाऱ्या विकृतींच्या समूहाला सेरेब्रल पाल्सी असे संबोधले जाते."2 या विकृती

कायमस्वरूपी असतात, मात्र त्यांचा विकास खुंटल्यामुळे अथवा त्या अकार्यक्षम बनल्यामुळे अशा विकृती निर्माण होतात. त्यात प्रामुख्याने हालचालीवर परिणाम होतो. सेरेब्रल पाल्सी मुळे निर्माण होणारी विकृती कायमस्वरूपी असते, मात्र ती वाढत नाही. या विकृतीचे स्वरूप प्रत्येक रूग्णागणिक वेगळे असते. काही जणांना हालचालीशी संबंधीत विकलांगता येते. तर काही जणांना मेंदूत निर्माण झालेल्या कमतरतांमुळे दैनंदिन जीवनातील कौशल्ये आत्मसात करता येत नाहीत. त्यांच्या सामाजिक सुसंवादावर मर्यादा पडतात. मेंदूच्या कोणत्या भागाला कितपत इजा झाली आहे यावर रूग्णात कितपत सुधारणा होईल हे सांगता येते.

मेंदूच्या एखाद्या भागात झालेल्या हानीचे परिणाम काही जणांत सौम्य स्वरूपाचे असतात. तर काहीमध्ये ते गंभीर स्वरूपाचे असतात. सेरेब्रल पाल्सीचे काही रूग्ण परावलंबी असततत. तर काहींचे जीवन स्वावलंबी असूनही परिपूर्ण नसते. सेरेब्रल पाल्सी कायमस्वरूपी विकलांगतेची एक अवस्था असली तरी सेरेब्रल पाल्सीचा रूग्ण जसा वाढत जाईल, तसा कुशल होऊ शकतो. त्याच्यात सुधारणा होऊ शकतात. वाढत्या वयानुसार हालचालीवरील मेंदूचे नियंत्रण मजबूत होऊन, त्यांच्या सुधारणा झाल्याची अनेक उदाहरणे आहेत.

“मानसशास्त्राचा जनक सिग्मंड ,ईडच्या असे निदर्शनास आले की, सिझर्स तसेच मानसिक अडथळे यांचा विचार लिटीलनी केला नाही त्यांच्या मते ही समस्या खूप गूढ आहे. आणि कदाचित मेंदूची योग्य वाढ न झाल्यामुळे होत असावी. खूप काळपर्यंत हे स्विकारले गेले नाही परंतू नंतर मेंदूची सदोष ,उणीव असलेली, प्रगती हे कारण मेंदूच्या पक्षाघाता संदर्भात मान्य केले.”**3**

“मेंदूचा पक्षाघात जन्माआगोदर जन्माच्या वेळी किंवा जन्मा नंतर ही होऊ शकतो. त्याचे वर्गीकरण तीन प्रकारात केले आहे.

1} स्पास्टीक ः, ज्यात हालचाली आणि लवचीकता यांच्यावर स्नायुंच्या कडकपणामुळे परिणाम होतो. स्नायुंमध्ये ताठरपणा येतो त्यामुळे सांधे आखडले जातात.

2} ॲथोटॉईड ः, ज्या मध्ये बोलणे व ऐकणे यावर स्नायुंच्या अनैच्छिक एकत्रीत हालचालींवर परिणाम होतो. उदा. सतत पाय किंवा हात हालत राहणे.

3} ॲटेक्सिया ः, यामध्ये शरीराचा तोल सांभाळणे आणि सर्व अवयवांमध्ये समन्वयावर परिणाम दिसून येतात.”**4**

अशा प्रकारे सर्वच मुले ज्यांना मेंदूचा पक्षाघात होतो ती एकाच प्रकारे त्यांच्यावर परिणाम होत नाही, क्षमताा प्राप्त करण्याचे प्रमाण प्रत्येकात वेगळे असू शकते. तसेच मेंदूच्या पक्षाघाताचे प्रकारही सर्वाना वेगळे असू शकतात.

जसा शारीरिक हालचालीवर परिणाम होत असेल तरी सुध्दा अशा मुलांची बुध्दीमत्ता चांगली असू शकते. त्यांचे विचार चांगले असू शकतात. दुर्दैवाने हे खरे आहे की समाजात त्यांना चांगली वागणूक दिली जात नाही. उपचार पध्दती, साधन सामुग्री आणि वैदकीय मदत यांनी उंच झेप घेतली आहे व अशा लोकांना आधार देण्याचे काम करत आहेत.

मेंदूचा पक्षाघात झालेल्या मुलांना विशेष शाळेतून विशेष शिक्षण दिले गेले पाहिजे. या मुलांमध्ये बोलायला, अवयवांची हालचाली आणि सर्वात जास्त महत्वाचे म्हणजे स्वतःच्या गरजा पूर्ण करू शकेल असा व्यावसायिक प्रशिक्षणावर भर दिला पााहिजे. कारण दोन सी.पी. मुलांच्या समस्या सारख्या नसतात.

1.2 गरज ः

संशोधक गेली बारावर्ष भोर येथील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात अध्यापनाचे कामकाज करत आहे. अध्यापना बरोबरच छात्र शिक्षकांचे सरावपाठ निरीक्षण करण्यासाठी संशोधकाला भोर मधील ग्रामिण भागातील विविध शाळामध्ये जाण्याची संधी मिळाली. सर्व सामान्य विद्यार्थ्या बरोबर अपंगानाही शिक्षण दिले जाते. सर्व सामान्य विद्यार्थी व अपंगविद्यार्थी एकत्र शिक्षण घेत असताना अपंगविद्यार्थ्याना अडचणी येत आहेत हे संशोधकाच्या लक्षात आले. उदा. सर्व सामान्य विद्यार्थ्यांबरोबर मुकबधिर विद्यार्थी शिक्षण घेताना त्यांना प्रश्न विचारला असता ते बोलू शकत नाही. परंतू ते हातांच्या खूणांद्वारे ते सांगण्याचा प्रयत्न करत असतात. त्याना येणाऱ्या अडचणी संशोधनाने जवळून पाहिल्या मुळे संशोधकाला संशोधन करण्याची गरज वाटली

आज बहुविकलांग क्र मेंदूचा पक्षाघात मुलांचे वाढते प्रमाण लक्षात घेता. मेंदूचा पक्षाघात येवूच नये यासाठी कोणती उपााय योजना करता येऊ शकेल. यासाठी प्रस्तुत विषयाची निवड केली. संशोधक विषशेष मुलांना शैक्षणिक मार्गदर्शन करण्यास अपंग कल्याणकारी संस्था वानवडी येथे जात असे मुलांचे अपंगत्वाचे प्रमाण जास्त असल्यामुळे संशोधनाची गरज वाटली.

1.3 महत्व ः

प्रस्तुत अभ्यासामुळे मेंदूचा पक्षाघात क्र सी.पी. कशा मुळे होतो हे समजु शकले.
प्रस्तुत अभ्यासामुळे मेंदूचा पक्षाघात मुलांच्या समस्यांची माहिती मिळली.

1.4 शीर्षक ः

मेंदूचा पक्षाघात होण्यामागील कारणांचा शोध एक अभ्यास.

1.5 उद्दिष्टे ः

मुलांना मेंदूचा पक्षाघात होण्यामागिल कारणांचा शोध घेणे.

1.6 गृहीतके ः

1} जन्माला येणाऱ्या मुलांना सी.पी. मेंदूचा पक्षघात होवु शकतो.
2} सी.पी. मेंदूचा पक्षाघात मुलंना विविध समस्या येतात.
3} मेंदूचा पक्षाघात मुलांना स्वतःची कामे स्वताः करता येत नाहीत.

1.7 व्याप्ती व मर्यादा क्र मर्यादा.

1}अपंग विद्यार्थ्यांच्या संदर्भात कार्यकरणाऱ्या पाच तज्ञ डॉक्टरांशी संबंधित आहे.
2} तज्ञ डॉक्टरांच्या मुलाखतीवरून त्यांनी दिलेल्या प्रतिमानावर निष्कर्ष अवलंबून आहेत.
3} केवळ मेंदूचा पक्षाघात झालेल्या मुलांचाच विचार केला गेला.

1.8 प्रस्तुत संशोधनाशी निकटतेने संबंधित संशोधने ः

1. धारप एन. (1987) पीएच.डी स्तरावरील संशोधनात मतिमंद मुलांच्या शिक्षणातील समस्यांचा शोध घेतला.

2. एस. संन्याल (1999) पीएच. डी. शिक्षणशास्त्र I.A.S.E. जामिया मिलिया इस्लामिया एस. अध्ययन क्षमता कमी आहे अशा विद्यार्थ्यावर अध्ययनाच्या क्लुप्त्यांच्या परिणामांचे मूल्यमापन केले. यात दृष्टीदोष असणारे विद्यार्थी.

3. Indoan Education Abstracts Satapathy, S. (2003) Grade And Gender Differences. Disabilities & impairments. किशोर वयातील दृष्टीदोष असणाऱ्यातील वागणूतील दोष व तणाव ः विशेष करून प्रमाण व लैंगिक फरक.

1.9 संशोधन अभ्यास पध्दतीतील साधने ः□

प्रस्तुत संशोधनाची अभ्यास पध्दती ही सर्वेक्षण पध्दत आहे.

1.10 नमुना निवड ः□

प्रस्तुत संशोधनासाठी पाच तज्ञ डॉक्टरांची नमुना निवड सहेतूक पध्दतीने नमुना निवड केली.

कोष्टक

मुलाखत

अ.न.	डॉक्टरांचे नाव	स्पेशलायजेशन
1	डॉ. नैना भुरूड	सोनोग्राफी तज्ञ
2	डॉ. भालेराव	प्रसुती तज्ञ
3	डॉ. चौधरी	बालरोग तज्ञ
4	डॉ. हर्ने	फिजिओथेरपीस्ट
5	डॉ. विलास जोग□डॉ. सतिश जैन	अस्थिरोग तज्ञ

1.11 संशोधन साधने ः□

प्रस्तुत संशोधनासाठी 'मुलाखत' या तंत्राचा वापर केला. प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकाने माहिती संकलनाचे साधन म्हणन वापरले आहे.

1.12 मुलाखतीवरून काढण्यात आलेले निष्कर्ष ः□

1} बाळाची वाढ व्यवस्थित नसल्यास मेंदूचा पक्षाघात होण्याची शक्यता असते.

2} गोवर□कांजण्यांमुळे गर्भ जर तीन महिन्यांच्या आतील असेल तर विकलांगता येऊ शकते.

3} अपघात□प्रसुतच्या वेळी बाळाच्या गळयाभोवती नाळ गुंडाळली गेल्यास मेंदूस ऑक्सिजन न मिळाल्यामुळे□वेळेआधी प्रसुती झाल्यास सी.पी. होतो.

4} मेंदूतील दोष हेच सी.पी.चे प्रमख कारण होय.

5}वेळेआधी प्रस्तुती झाल्यास□बाळाच्या वाढीसाठी दिली जाणारी औषधे आधिक प्रमाणात दिली गेल्यास□तापामुळे येणारे झटके या मुळे सी.पी. होण्याची शक्यता असते.

6} सी.पी.चे प्रमाण जास्त असल्यास मलांच्या हाता पायाची कात्री होते. अवयव सहजा सहजी सहजी सरळ होत नाही.

7} योग्य व्यायामाची आवश्यकता असते. त्यात सातत्य नसल्यास योग्य हालचाली करण्यास अडचणी येतात.

8} सी.पी.मुळे हालचालीवर गंभीर परिणाम होतो.

9} सहजासहजी हालचाल करताना येत नाही.

10} दुस□यांवर अवलंबून राहावे लागते.

11} जस जशी समज येत जाते तस तसे अपंगत्त्वाच्या जाणीवेमुळे मानसिक व भावनिक ताण वाढीस लागतो.

12} योग्य शस्त्रक्रिया करता येणे शक्य होत नाही.

1.13 शिफारशी ः

1. डॉक्टरांच्या मते मेंदूचा पक्षाघात होवू नये म्हणून स्त्रीयांनी स्वतःची व होणाऱ्या बाळाची काळजी घ्यावी जन्मा आधी व नंतर वाढ व पालन पोषण व्यवस्थित होते किंवा नाही याकडे लक्ष दयावे.
2. नाते वाईकांमध्ये लग्न करू नये.
3. सी. पी. मुलांच्या बऱ्याचदा इतर दोष ही आढळतात. पालकांनी हे दोषच लक्षात घेवून मुलांच्या केवळ शारीरिक विकासास महत्व न देता मानसिक व बौध्दिक विकासाच्या दृष्टीने मुलांना स्पेशल स्कुलमध्ये पाठवावे.

संदर्भ ः

1. महाराष्ट्र राज्य अपंग कल्याण कृती आराखडा (2001) महाराष्ट्र शासन.
2. मेंदूचा पक्षाघात (दि.व.ना) प्रकाशन राष्ट्रीय ट्रस्ट (सामाजिक न्याय आणि अधिकारिता मंत्रालय भारत सरकार) नवी दिल्ली.
3. मानव विकास अहवाल (2002) मुंबई ः वित्त विभाग महाराष्ट्र शासन मुंबई 32.
4. हेलपर्स ऑफ दि हॅडीकॅप (दि.व.ना) कोल्हापूरः त्रेवार्षिक अहवाल.

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES
2012
SRJIS